

Артур Городовенко,
помічник судді Апеляційного суду Донецької області,
аспірант та асистент кафедри права
та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЯК ОБ'ЄКТИВНОГО СУСПІЛЬНО-ПРАВОВОГО ПРОЦЕСУ

Проаналізовано основні національні та зарубіжні конституційні засади судової влади. Досліджено, що конституційно-правове регулювання судової влади в країнах Європи має ряд особливостей. Визначено, що роль суду в системі поділу влади визначається в основному його повноваженнями щодо контролю за законністю діяльності інших гілок влади.

Ключові слова: *судова влада, конституція, конституції зарубіжних країн, європейський стандарт.*

Городовенко А.

Общие положения конституционной модернизации судебной системы, как объективного общественно-правового процесса

Проанализированы основные национальные и зарубежные конституционные основы судебной власти. Доказано, что конституционно-правовое регулирование судебной власти в странах Европы имеет ряд особенностей. Определено, что роль суда в системе разделения властей определяется в основном его полномочиями по контролю за законностью деятельности других ветвей власти.

Ключевые слова: *судебная власть, конституция, конституции зарубежных стран, европейский стандарт.*

Horodovenko A.

General provisions of constitutional modernization of the judicial system as an objective social and legal process

The main national and foreign constitutional bases of judicial power are analyzed. The constitutional and legal regulation of the judiciary in European countries has a number of peculiarities. It was explored. The role of the court in the system of separation of powers is determined mainly by its powers to control the legality of the activities of other branches of government. It was determined.

Keywords: *the judiciary, the constitution, the constitutions of foreign countries, the European standard.*

Постановка проблеми. Конституційна модернізація судової влади в Україні має ґрунтуватись на розумінні її сутності, змісту та ролі в процесі розвитку правової й демократичної державності.

Роль суду в системі поділу влади визначається в основному його повноваженнями щодо контролю за законністю діяльності інших гілок влади. Конституція України 1996 р. порівняно з іншими конституціями країн Європи містить досить детальне регулювання основ судоустрою й судочинства і закладає основи ефективного механізму впливу суду на інші гілки влади. Однак не зосереджено увагу науковців і практиків на удосконаленні всіх засад конституційної модернізації судової влади в період кардинального реформування судової влади.

Стан дослідження. Питання конституційної модернізації судової влади в Україні зачіпають у свої дослідженнях М. О. Баймуратов, О. М. Бандурка, Ю. Г. Барабаш, О. В. Батанов, Д. Батлер, Ю. О. Волошин, С. П. Головатий, В. Ф. Погорілко, В. В. Сердюк, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко та ін. Проте в сучасній науковій літературі практично не проводився детальний аналіз цієї тематики у часи кардинального реформування судової системи.

Метою дослідження є формулювання належних теоретико-методологічних підходів до визначення параметрів для забезпечення кожному громадянину права на справедливий судовий розгляд його справи незалежним і неупередженим судом у визначені терміни на основі принципу верховенства права.

Виклад основного матеріалу. Системний аналіз наукових підходів щодо дефініювання судової влади дає змогу визначити, що найбільш поширеним є підхід ототожнення судової влади із системою органів правосуддя. Зокрема такий підхід до визначення судової влади знайшов втілення в одному з перших документів щодо реформування судової системи – Концепції судово-правової реформи в Україні 1992 р. Зокрема, у ній вказувалось: «Судова влада – система незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя. Суди мають владні повноваження для поновлення порушеного права й справедливості» [1].

Проте помилково зводити владу до системи органів – судів, адже влада – це не орган чи посадова особа, а те, що вони можуть і спроможні зробити. Суд або суддя є лише органом, який опосередковує, виражає судову владу, первинним джерелом якої є народ.

Узагальнюючи наведене та ґрунтуючись на концептуальних положеннях теорії сучасного державотворення, вважаємо обґрунтованим висновок, що судова влада за своєю природою є державною владою, яка має відповідні властивості, притаманні державній владі як виду публічної влади. Водночас для судової влади характерні специфічні ознаки, що відрізняють її від інших гілок державної влади. Специфіка судової влади визначається особливою процедурою, процесуальною формою здійснення її повноважень.

Крім того, судова влада вирізняється особливим статусом і режимом діяльності її посадових осіб – суддів, які здійснюють цю владу. Специфічною ознакою судової влади є також особлива система контролю за її діяльністю, яка може бути лише правовим і таким, що виключає будь-яку можливість втручання у відправлення правосуддя з боку інших гілок державної влади. Особливістю судової влади є особливий порядок формування її кадрового складу. Крім того, судову владу відрізняє особливий характер, як правило, інцидентний.

На сьогодні подальше реформування судової влади має спрямовуватись саме на забезпечення відновлення довіри до неї, насамперед через наближення української системи правосуддя до європейських стандартів у контексті євроінтеграції України. Так, у ст. 14 «Верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [2] (ратифікованої Законом України № 1678-VII від 16 вересня 2014 р.) визначено: «Співробітництво буде спрямовано, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності й неупередженості та боротьбу з корупцією.

Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватись на основі принципу поваги до прав людини й основоположних свобод».

Отже, однією з найважливіших умов євроінтеграційних процесів в Україні є реформування судової системи з метою зміцнення судової влади.

Тому важливе значення має проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 3524 від 25 листопада 2015 р. [3].

Щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», Конституційним Судом України надано два висновки. Першим є Висновок у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності Законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України № 1-в/2016 від 20 січня 2016 р., яким визнано, що аналізований законопроект відповідає вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України [4].

Вдруге Верховна Рада України звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням дати висновок щодо відповідності доопрацьованого Законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) у редакції № 3524 від 26 січня 2016 р. вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України. Відповідно до Висновку Конституційного Суду України, у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого Законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України від 30 січня 2016 р. № 2-в/2016 доопрацьований законопроект також визнано таким, що відповідає вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України [5].

Аналіз проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» дає можливість зробити висновок, що метою запропонованих змін є вдосконалення конституційних основ правосуддя для забезпечення кожному громадянину права на справедливий судовий розгляд його справи незалежним і неупередженим судом у визначені терміни на основі принципу верховенства права. Зокрема, законопроект передбачає деполітизацію судової влади, підвищення вимог і професійних стандартів для суддівського корпусу, обмеження імунітету суддів до функціонального, оптимізацію системи судоустрою тощо. Вважаємо, що ці зміни безумовно сприятимуть реалізації подальшої судової реформи відповідно до європейських стандартів, а також відновленню довіри громадян до судової влади. Однак робити висновки щодо ефективності й результативності цих змін завчасно, адже внесення змін до Конституції України є важливим, проте першим кроком на шляху вдосконалення судової влади. Ці положення мають пройти перевірку на їх результативність, за наслідками якої виникне потреба подальших наукових і законотворчих напрацюваннях із метою ефективізації судової влади в Україні.

Слід зазначити, що конституція за своєю правовою природою є Основним Законом держави, який має найвищу юридичну силу та перевагу серед інших нормативних актів, котрі повинні відповідати утверд-

женим нею принципам. До інших суттєвих ознак конституції належить також стабільність, тобто незмінність протягом певного періоду часу та досить складний механізм внесення змін і доповнень.

Отже, закріплення на рівні Основного Закону держави фундаментальних засад організації судової влади зумовлює її стабільність протягом певного часу, що забезпечує її сталий розвиток і ефективне виконання поставлених перед нею завдань.

Аналіз конституцій країн Європи свідчить про те, що у кожній з них є спеціальний розділ, присвячений судовій владі, який, як правило, розташований після розділів, що визначають компетенцію органів виконавчої та законодавчої гілок влади. Це є показовим в аспекті визначення тієї ролі, яка відводиться суду. На відміну від виконавчої і законодавчої гілок влади, правосуддя здійснюється не одним чи двома органами державної влади (парламентом, міністерствами), а значною кількістю судових установ, не одним чи двома носіями влади (президент, прем'єр-міністр, міністри), а значною кількістю професійних суддів та «суддів з народу» (мирових суддів, магістратів).

Компетенція окремого суду значно різниться залежно від його місця в ієрархії судової системи. Багатоваріантність притаманна й взаємозв'язкам між окремими елементами судової організації. У цих умовах не можуть бути застосовані традиційні для виконавчої або законодавчої гілок влади способи нормативного регулювання. Разом з цим будь-який з судів, незважаючи на юрисдикційні та організаційні відмінності, є саме судом – органом, який від імені держави розглядає та вирішує на основі права юридично значущі справи в рамках законодавчо визначеної процедури. Як наслідок у сучасних конституціях відсутні характеристики правового статусу окремих судових установ (винятки, як правило, становлять вищі суди), відсутня деталізація судових систем та механізмів взаємозв'язку між їх окремими елементами, що, власне, і становить зміст конституційного регулювання інших гілок влади. Водночас на рівні Основного Закону формуються основи судової системи і правового статусу суддів, які отримують більш детальне регулювання в законодавстві про судоустрій. Правова природа і завдання судової влади розкриваються не у формі прямого закріплення в конституційному тексті компетенції конкретних органів, а шляхом формулювання принципів судової влади, які характеризують як організаційний, так і процесуальний аспекти її функціонування.

Обмеженість конституційного регулювання судової влади призводить до широкого регулювання її інститутів на рівні судоустрійного і процесуального законодавства, а також законодавства про статус суддів та великої кількості підзаконних нормативних актів у галузі організації діяльності суду. Відмітною особливістю конституційних текстів щодо судової влади є велика кількість бланкетних норм, які відсилають до відповідного галузевого законодавства.

Ще однією загальною особливістю є відсутність чітких стандартів щодо кількісного і якісного регулювання судової влади на рівні Основного Закону держави, що зумовлює його багатоваріантність.

Історичний розвиток конституційного регулювання йде по тому шляху, що його обсяг (порівняно з обсягами регламентації законодавчої та виконавчої гілок влади) є незначним, а іноді взагалі відсутній.

Класичним прикладом лаконічності є положення статті 3 Конституції США (зазначимо одразу, що як мінімум чотири поправки до неї, зокрема V, VI, VII, XI, також регулюють питання, пов'язані з відправленням правосуддя), котра обмежується констатацією фактів заснування Верховного Суду США та нижчих судів, «які Конгрес може час від часу засновувати» (розділ 1), та містить надзвичайно загальну інформацію щодо компетенції федеральних судів (розділ 2). Ч. 3 ст. 3 Конституції США взагалі не відноситься за предметом правового регулювання до сфери судової влади, а містить поняття державної влади у Сполучених Штатах [6].

Більш типовою є регламентація питань організації та діяльності судової влади в європейських конституціях. Це розділ 8 Конституції Французької Республіки 1976 р., розділ 9 Основного Закону ФРН 1949 р., глава 8 Конституції Республіки Польща 1992 р., глава 7 Конституції Російської Федерації 1993 р., котрі містять ряд статей, присвячених регулюванню судової влади. Як правило, обов'язковим елементом регулювання судової влади є визначення виду і юрисдикції вищих судів. На відміну від вищих судів, існування нижчих судів, їх система та структура регламентується в основному у галузевому законодавстві. Так, ст. 65 Конституції Французької Республіки 1976 р. вказує на існування Касаційного та апеляційних судів. Ст. ст. 92 і 95 Основного Закону ФРН 1949 р. заснований Федеральний Конституційний Суд та вищі судові установи держави. Конституція Італійської Республіки 1947 р. заклала підвалини існування Конституційного Суду (ст. 134) та Касаційного суду (ст. 104).

Інші конституційні акти, наприклад Конституція Іспанії, запроваджує тільки Верховний Суд (ст. 123), але одночасно вказує на необхідність розвитку органічного закону про судову владу, який повинен регламентувати структуру, управління та функціонування судів (ст. 122). Схожі за своїм змістом норми містять ст. ст. 183–185 Конституції Республіки Польща 1992 р., присвячені Верховному та Вищому адміністративному судам Польщі.

Ще одна група норм, що міститься в європейських конституціях, визначає основні принципи судової влади. Їх переліки різняться за своїм змістом та обсягом, не завжди формулюються безпосередньо, однак варто виділити декілька основних засад, представлених практично всіма сучасними конституціями. До таких належать, зокрема: право на судовий захист (вільний доступ до суду); незалежність і самостійність судової влади (суддів); заборона на створення надзвичайних (особливих) судів; участь народу в здійсненні правосуддя; публічність або гласність судової діяльності; здійснення правосуддя лише належним (законним, ординарним) судом; усність і безпосередність судового процесу; здійснення правосуддя в розумні строки; вмотивованість судових рішень; доступність правової допомоги, яку здійснює адвокатура. Конституція України не є винятком і також закріплює ці основні принципи правосуддя, додаючи до них право на оскарження судового рішення (ст. 126).

На розвиток конституційно-правового регулювання принципів судової влади значний вплив справляє розвиток законодавства про права людини. Цей процес йде за декількома основними напрямками. З одного боку, посилюються конституційні гарантії прав і свобод людини, у тексти конституцій включаються норми матеріального і процесуального характеру, які забезпечують належний судовий захист, наприклад, такі як недоторканність особи і особистого життя, презумпція невинуватості, обов'язковість участі в процесі захисника, універсальність судового захисту (статті 13–15, 21–28 Конституції Італійської Республіки 1947 р., статті 36–40 Хартії основних прав та свобод людини Чеської Республіки 1992 р. [7]).

У XX ст. цей процес доповнився піднесенням національних гарантій судового захисту на рівень міжнародних (Загальна декларація прав і свобод людини 1948 р. [8], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. [9], Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [10]).

Далі відбувалася їх зворотна рецепція національним конституційним законодавством на новому, на більш високому рівні.

Водночас все більш чітко формулюються основні принципи судової влади, такі як її самостійність і безсторонність, здійснення правосуддя тільки належним суддею і судом, вмотивованість судового рішення, недоторканність і незмінюваність суддів, участь народу у відправленні правосуддя (наприклад, ст. ст. 117–122 Конституції Республіки Болгарія 1991 р. 5, ст. ст. 87–90, 93 Конституції Греції 1975 р. 6, ст. ст. 178–182 Конституції Польської Республіки).

Причому ці норми також проходять процес формування не тільки на рівні національного законодавства, а закріплюються і на рівні міжнародних стандартів. Можна вказати на такі документи у цій галузі, як Основні принципи незалежності судових органів 1985 р. [11], Європейська хартія про статус суддів 1998 р. [12]. Внаслідок цього закріплені в міжнародно-правових актах принципи судової влади сприймаються національним правом на більш високому рівні. Звичайно, особливим показником у цьому відношенні є конституції держав, котрі відновлюють демократичні форми правління, оскільки Основні Закони країн «старої» Європи на час їх прийняття вже були в більшому ступені орієнтовані на відтворення цінностей природного або справедливого правосуддя, оскільки ці ідеї є традиційними для цих держав протягом останніх декількох століть.

Ще один важливий напрямок конституційного регулювання судової влади полягає у включенні до Основних Законів статей, присвячених суддівському самоврядуванню (ст. 131 Конституції Республіки Словенія 1991 р. 3, ст. ст. 186–187 Конституції Польської Республіки).

У тому випадку, коли в державі існує відокремлена система конституційної юстиції, Основні Закони більше уваги, як правило, приділяють власне Конституційному суду. Слід зазначити, що у цьому випадку конституції докладно регулюють всі аспекти правового статусу цього суду, а саме порядок його формування, процедуру призначення або обрання та відставки суддів, юрисдикцію суду, види його рішень та їх правові наслідки. Визначається також процедура звернення до конституційного суду, окреслюється система взаємовідносин цього суду з іншими органами державної влади, включаючи інші суди.

Досвід країн Європи свідчить, що існує дві форми контролю суду за діяльністю органів виконавчої гілки влади, а саме утворення окремої гілки адміністративних судів, до юрисдикції якої належить виключно розгляд конфліктів між громадянами та адміністративними органами, а також у системі цих органів, або розгляд відповідних категорій справ судами загальної юрисдикції (така модель притаманна країнам англосаксонського права). Вибір тієї чи іншої моделі має історичне підґрунтя, а також залежить від традицій правової системи і має, на нашу думку, більше організаційне, ніж змістовне значення.

Іншим важливим проявом принципу поділу влади є вирішення судом державно-правових конфліктів, зокрема, між найвищими органами державної влади. Цю роль виконують або суди адміністративної юрисдикції, або конституційні суди (або суд) держави.

Наприклад, Конституційний Суд Російської Федерації вирішує спори про компетенцію: 1) між федеральними органами державної влади; 2) між органами державної влади Російської Федерації і органами державної влади суб'єктів Російської Федерації; 3) між вищими державними органами суб'єктів Російської Федерації (п. 3 ст. 125 Конституції Російської Федерації).

Схожі положення містяться і в Основному Законі Німеччини, відповідно до ст. 93 якого Федеральний Конституційний Суд вирішує справи у випадку спору щодо прав і обов'язків Федерації і землі, зокрема при виконанні землями федерального закону та при здійсненні федерального нагляду щодо інших спорів публічно-правового характеру між Федерацією та землями, між різними землями або в межах однієї землі, якщо не передбачено можливості звернення до іншого суду (п. 3, 4). У випадку виконання подібних повноважень судова влада відіграє важливу роль незалежного і неупередженого арбітра між різними гілками влади, забезпечує стабільність політичної та правової систем. На нашу думку, Конституційному Суду України слід надати право вирішувати конфлікти, які виникають між вищими органами влади в Україні. Потреба в цій новачці викликана об'єктивними реаліями політичної реформи, яка триває в Україні, і здатна значно підвищити авторитет судової влади у суспільстві.

Ще одним важливим напрямком впливу суду на інші гілки влади є притягнення до відповідальності вищих посадових осіб держави. У більшості країн Європи передбачені такі механізми притягнення до юридичної або конституційної відповідальності найвищих посадовців країни, в яких беруть участь вищі судові органи країни або спеціально утворені судові установи.

Так, Конституція Республіки Польща 1997 р. заснувала державний трибунал, який уповноважений притягати до конституційної відповідальності за порушення Конституції чи закону, вчинене під час здійснення своїх повноважень або в рамках цих повноважень таких посадовців, як: Президент Республіки, Прем'єр-міністр та члени Ради Міністрів, Голова Національного банку Польщі, Голова Вищої контрольної палати, члени Національного банку Польщі, Голова Вищої контрольної палати, члени Національної ради з питань телебачення та радіомовлення, особи, які Прем'єр-міністр уповноважив управляти міністерством, а також Головнокомандувач Збройних Сил, а також депутати та сенатори (ст. 186). Державний трибунал за законодавством Республіки Польща складається із 16 членів, очолює його голова Верховного Суду, а до половини його членів висуваються ті самі вимоги, що й до суддів.

Аналогічний спеціальний Державний суд утворений і у Фінляндії.

Він розглядає і вирішує кримінальні справи проти членів Державної Ради, Верховного Суду, Верховного адміністративного суду, Канцлера юстиції, заступника Канцлера юстиції та ряду інших посадових осіб (ст. 59 Конституції Фінляндії 1919 р. 1). Цей суд, як і в Польщі, очолює голова Верховного Суду Фінляндії, а більшість його членів обираються з числа суддів. Подібні конституційні положення створюють ефективний механізм судового контролю за іншими гілками влади.

В Україні на сьогодні такого механізму не створено, можна говорити лише про певні передумови його становлення.

Самим фактом свого існування судова влада не лише вирішує суперечки, карає осіб, що скоїли злочинні діяння, але й виконує в суспільстві роль певного стабілізатора, арбітра або посередника, який вирішує суперечки про право.

Існування судової влади є обов'язковою прикметою демократичної держави. Основне призначення судової влади – охорона членів суспільства від будь-якого свавілля громадян і від невірних дій самої держави, її органів, посадових осіб. Без здійснення такої діяльності держава не може вважатися правовою.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що конституційно-правове регулювання судової влади в країнах Європи, має ряд особливостей. По-перше, в Основному Законі держави, як правило, закладаються основні засади організації та діяльності судової влади. По-друге, судова система на рівні конституції окреслюється досить схематично, деталі ж викладені на рівні законодавства про судоустрій. Проте конституції країн, як правило, не оминають визначення юрисдикції вищого суду країни. По-третє, обсяг конституційного регулювання судової влади значно розширився за останні десятиріччя і провідне місце у цьому займають постсоціалістичні країни.

Роль суду в системі поділу влади визначається в основному його повноваженнями щодо контролю за законністю діяльності інших гілок влади. Конституція України 1996 р., порівняно з іншими конституціями країн Європи містить досить детальне регулювання основ судоустрою й судочинства і закладає основи ефективного механізму впливу суду на інші гілки влади. Однак у подальшому варто зосередити увагу науковців і практиків на удосконаленні способів впливу суду на вищі органи державної влади і вищих посадовців держави, зокрема притягнення останніх до конституційно-правової відповідальності.

Список використаних джерел

1. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 426.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : проект Закону України від 25 листопада 2015 р. № 3524 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_17pf3511=57209.
4. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України № 1-в/2016 від 20 січня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/>.
5. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України № 2-в/2016 від 30 січня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/>.
6. Конституція США от 17.09.1987 г. // Конституции буржуазных государств: учеб. пособие / сост. В. В. Маклаков. – М. : Юрид. лит., 1982. – С. 7–43.
7. Хартия Основных прав и свобод Чешской Республики від 16.12.1992 р. // Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий. – К. :
8. Укр. правн. фундація : Право, 1996. – С. 510–522.
9. Загальна декларація прав і свобод людини 1948 р. // Международные документы по правам человека. – Харьков : РИФ «Арсин, ЛТД», 2000. – С. 55–63.
10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. : ратифік. Указом Президії Верхов. Ради УРСР № 2148-УПІ від 19.10.73 р. // Международные документы по правам человека. – Харьков : РИФ «Арсин, ЛТД», 2000. – С. 64–85.
11. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 13. – С. 270–302.
12. Основные принципы независимости судебных органов : приняты резолюциями Ген. Ассамблеи ООН от 29.11.85 и 13.12.85 // Международные акты о правах человека : сб. док. – М. : [б. и.], 2000. – С. 168–170.
13. Европейская хартия о статусе судей : постатейн. коммент. // Рос. юстиция. – 1999. – № 8, 9.

References

1. Pro Kontseptsiyu sudovo-pravovoyi reformy v Ukraini. Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrainy [About the Concept of Judicial and Legal Reform in Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine]. (April 28, 1992). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
2. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storonny [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Pro vnesennya zmin do Konstytutsiyi Ukrainy (shchodo pravosudnya) : proekt Zakonu Ukrainy [On amendments to the Constitution of Ukraine (concerning justice): Draft Law of Ukraine dated]. (November 25, 2015). Retrieved from http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_17pf3511=57209
4. Vysnovok Konstytutsiyinoho Sudu Ukrainy u spravi za zvernenniam Verkhovnoyi Rady Ukrainy pro nadannya vysnovku shchodo vidpovidnosti zakonoproektu pro vnesennya zmin do Konstytutsiyi Ukrainy (shchodo pravosudnya) vymoham st. st. 157 i 158 Konstytutsiyi Ukrainy [Conclusion of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine on the conclusion of the compliance with the draft law on amending the Constitution of Ukraine (regarding justice) to the requirements of Art. Art. 157 and 158 of the Constitution of Ukraine]. (January 20, 2016). Retrieved from <http://www.ccu.gov.ua/>.

5. *Vysnovok Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny u spravi za zvernenniam Verkhovnoyi RadyUkrayiny pro nēädannya vysnovku shchodo vidpovidnosti dooprats'ovanoho zakonoproektu pro vnesennya zmin do Konstytutsiyi Ukrayiny (shchodo pravosuddya) vymoham st. st. 157 i 158 Konstytutsiyi Ukrayiny [Conclusion of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine on the conclusion of the drafting of a draft law on amendments to the Constitution of Ukraine (in relation to justice) to the requirements of Art. Art. 157 and 158 of the Constitution of Ukraine]. (January 30, 2016). Retrieved from <http://www.ccu.gov.ua/>.*
6. *Konstytutsyya SSHA ot 17.09.1987 h. [US Constitution of 17.09.1987]. (1982). Konstytutsyy burzhuaiznykh hosudarstv. - Constitution of bourgeois states. (pp. 7-43). Moskva : Yuryd. Lyt [in Russian].*
7. *Khartiya Osnovnykh prav i svobod Ches'koyi Respubliki vid 16.12.1992 r. [Charter of Fundamental Rights and Freedoms of the Czech Republic of 16.12.1992]. (1996). Konstytutsiyi novykh derzhav Yevropy ta Aziyi. - Constitution of the new states of Europe and Asia. (pp. 510-522). Kyiv: Ukr. pravn. fundatsiya: Provo [in Ukrainian].*
8. *Zahal'na deklaratsiya prav i svobod lyudyny 1948 r. [Universal Declaration of Human Rights and Freedoms 1948]. (2000). Mezhdunarodnye dokumenty po pravam cheloveka. - International Documents on Human Rights. Khar'kov: RYF «Arsyn, LTD» [in Ukrainian].*
9. *Mizhnarodnyy pakt pro hromadyans'ki i politychni prava 1966 r. [International Covenant on Civil and Political Rights 1966: ratification.]. (2000). Mezhdunarodnye dokumenty po pravam cheloveka. - International documents on human rights Khar'kov: RYF «Arsyn, LTD» [in Ukrainian].*
10. *Konventsíya pro zakhist prav lyudini ta osnovopolozhnykh svobod 1950 roku [Convention on the manger of the rights of the people of those fundamental freedoms of 1950]. (1998). Ofits. visn. Ukraïni. – Official bulletin of Ukraine, 13, 270-302 [in Ukrainian].*
11. *Osnovnyye printsipy nezavisimosti sudebnykh organov [Basic principles of the independence of the judiciary: adopted by the resolutions of the General]. (2000). Mezhdunarodnyye akty o pravakh cheloveka. - International instruments on human rights. Moskva [in Russian].*
12. *Yevropeyskaya khartiya o statuse sudey : postateyn. comment [European Charter on the Status of Judges]. (1999). Ros. Yustitsiya. - Rus. Justice, 8, 9.*

Стаття надійшла до редакції 11.01.2018.